

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST IN LITERARNO TEORIJU

ALJA MOHORČIČ

**Smrt in posmrtnje v trilogiji Gartha Nixa Staro kraljestvo na
ozadju grštva, judovstva in krščanstva**

Diplomsko delo
Ljubljana, 2018

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST IN LITERARNO TEORIJU

ALJA MOHORČIČ

**Smrt in posmrtnje v trilogiji Gartha Nixa Staro kraljestvo na
ozadju grštva, judovstva in krščanstva**

Mentor: red. prof. dr. Vid Snoj

Dvopredmetni univerzitetni študijski
program prve stopnje Primerjalna
književnost in literarna teorija

Diplomsko delo

Ljubljana, 2018

Zahvala

Zahvaljujem se prof. dr. Vidu Snoju za podporo, nasvete in pomoč pri odpravljanju težav pri izdelavi diplomske naloge.

Za podporo in svetovanje skozi vsa leta študija se najlepše zahvaljujem staršem in Gregorju.

1. Povzetek

Smrt in posmrtnje in v trilogiji Gartha Nixa *Staro kraljestvo* na ozadju grštva, judovstva in krščanstva

Diplomsko delo obravnava smrt, dušo in posmrtnje v trilogiji avstralskega pisatelja Gartha Nixa *Staro kraljestvo*, in sicer v primerjavi s starogrškim, judovskim in katoliškim pogledom na to temo. V prvem delu so na kratko predstavljeni življenje in delo avtorja ter njegova trilogija, ki je osrednji predmet obravnave, drugi del naloge pa je posvečen predstavam pekla, nebes, vic, limba, duše in posmrtnega življenja tako v trilogiji kot v omenjenih treh verstvih.

Ključne besede: duša, posmrtnje, Šeol, pekel, nebesa, nesmrtnost, *Staro Kraljestvo*

2. Abstract

Death and the Afterworld in the *Old Kingdom* Series by Garth Nix in Comparison to the View of Greek, Christian and Jewish Religion

The bachelor's thesis discusses soul, death and the afterworld in *The Old Kingdom* trilogy by the Australian author Garth Nix in comparison to old Greek, Jewish and Christian views on the topics. In the first part of the work, the author's life and work are briefly discussed, and the trilogy on which this thesis focuses is introduced. The second part focuses on themes of hell, heaven, purgatory, limbo, soul and after life in the trilogy and in comparison to the three belief systems mentioned.

Key words: soul, after-world, Sheol, heaven, hell, immortality, *The Old Kingdom*

3. Kazalo vsebine

1.	Povzetek.....	1
2.	Abstract.....	1
3.	Kazalo vsebine.....	2
4.	O avtorju	3
5.	O trilogiji <i>Staro Kraljestvo</i>	5
6.	Posmrtnje in vstop vanj	9
6.1	Pekel, nebesa, vice in limb	10
6.1.1	Pekel.....	10
6.1.2	Vice	11
6.1.3	Nebesa.....	11
6.1.4	Limb	11
6.1.5	Duša	12
6.2	Grštvo	13
6.2.1	Posmrtni svet.....	14
6.3	Judovstvo.....	15
6.3.1	Posmrtni svet.....	16
6.4	Kršćanstvo	17
6.4.1	Posmrtni svet.....	18
6.5	<i>Staro Kraljestvo</i>	19
6.5.1	Posmrtni svet.....	19
6.5.2	Vstop v posmrtni svet	20
6.5.3	Smrt.....	21
7.	Sklep	23
8.	Bibliografija.....	25

4. O avtorju

Garth Nix je v Sloveniji še dokaj neznan pisatelj. Do danes je bila prevedena le prva knjiga trilogije *Staro kraljestvo*, *Sabriel*, in sicer leta 1995. Njegova pisateljska pot se je začela že leta 1988, vendar je postal svetovno znan šele s trilogijo, ki jo to diplomsko delo obravnava. S pisateljevanjem se redno ukvarja od leta 2001, ko je izšla druga knjiga trilogije, *Lirael*. Ukvarja se pretežno z literaturo za mlajše odrasle (*young adult fiction*), in sicer tako s fantazijskimi temami kot tudi z znanstveno fantastiko. Njegova bolj znana dela obsegajo ob trilogiji *Staro kraljestvo* še seriji knjig *Sedmi stolp* (*The Seventh Tower*) in *Ključki kraljestva* (*The Keys to the Kingdom*), ter roman *Otroci Sence* (*Shade's Children*).¹ Po svetu je bilo prodanih več kot pet milijonov izvodov njegovih del. Ta so se pojavila tudi na seznamih najbolje prodajanih knjig (*The New York Times*, *Publishers Weekly*, *USA Today*), zanje pa je Nix prejel več nagrad (Australian Aurealis Award, Golden Duck Awards, Peter McNamara Award, Ditmar Award, Mythopoeic Awards).

Garth Nix se je rodil v Melbournu v Avstraliji leta 1963. Po osnovni in srednješolski izobrazbi je šolanje nadaljeval na Dickson College. Med šolanjem na kolidžu se je pridružil avstralskim vojaškim rezervistom. Po nekaj letih služenja za avstralsko vlado, se je odločil za potovanje po Evropi, ki ga je zaključil leta 1983. Isto leto je začel z diplomskim študijem na univerzi v Canberri, in sicer na smeri za profesionalno pisanje. Po končanem izobraževanju je delal v knjigarni, po selitvi v Sydney pa je to delo zamenjal za delo v založništvu, zaposlen pa je bil tudi pri založniški hiši HarperCollins. Leta 1993 je delo postavil na stranski tir in se znova odpravil na daljše potovanje, tokrat po Aziji, bližnjem vzhodu in vzhodni Evropi. Po vrnitvi v Sydney je ustanovil svojo založniško podjetje, deloval je tudi kot literarni agent, nato pa se popolnoma posvetil pisateljevanju in svoji družini. Poleg fantazijske literature se Nix zanima tudi za fantazijske namizne igre, predvsem za igro *Temnice in Zmaji* (*Dungeons and Dragons*), za katero piše tako igralne scenarije, kot tudi članke.

Čeprav je Nixov stil pisanja za mlajše bralce lahko berljiv, se pogosto ukvarja s temami, ki se jih ostali avtorji za mlade izogibajo in za katere velja, da so tabu – s smrtjo, izgubo, trpljenjem, strahom. Osebe, ki se pojavljajo v njegovih delih, so pogosto najstniki ali mlajši odrasli, ki se soočajo s težko resničnostjo sveta, v katerega so postavljeni. Ker so starševske figure pogosto odsotne, se osebe z vsem, kar jih čaka na poti, večinoma spopadajo same, pa naj je situacija še tako brezupna.

---

¹ Za dela, ki nimajo slovenskih prevodov, sem prevode za lažje razumevanje dodala sama.

Alja Mohorčič. 2018. Smrt in posmrtnje v trilogiji Gartha Nixa Staro kraljestvo na ozadju grštva, judovstva in krščanstva. Diplomsko delo.

Nix se s temami, ki so drugje marsikdaj puščene ob strani, spopada brez ovinkarjenja in pretiranega olepševanja. Prav to spopadanje s tabuiziranimi temami je razlog, da sem trilogijo *Staro kraljestvo* izbrala za obravnavo v svojem diplomskem delu. Moje mnenje je, da je čas, da se o tem, s čimer se vsak srečuje skozi življenje, govori bolj odkrito, saj nam stvari, o katerih govorimo in jih bolje poznamo, povzročajo manj skrbi in strahov.

5. O trilogiji *Staro Kraljestvo*

Zemljo pletlo velikih je Vezov pet.

Z roko v roki delali so mnogo let.

Prvi s krono iz rodu kraljevega,

Drugi mrtve pošlje v Smrt in pokonča,

Tretji je kamen in malta je Peti,

vidi Četrtri vse v ledu, ki sveti. (Nix, *Sabriel* 185)

Trilogija *Staro kraljestvo* se dogaja v dveh svetovih. Prvi spominja na naš svet, nekje ob začetku 21. stoletja. Je svet izobražencev in tehnologije. Drugi svet je svet magije. Med njima sta postavljena dva zidova, vzporedno drug ob drugem, ki delujeta kot ločnica, meja in varnostni ukrep. Manjši zid, zgrajen iz kamna, je prepleten s čudnimi simboli magije. Večji in modernejši zid je iz betona in bodeče žice. Svetova med seboj nimata veliko skupnega, saj drug na drugega delujeta uničevalno – magija izgine nekaj kilometrov v notranjost modernejšega sveta, vsa tehnologija pa preneha delovati takoj, ko pride v stik z magijo.

Svet onkraj zidu pozna dve vrsti magije – magijo Zaveze in Divjo magijo. Divja magija je preostanek energije, ki je obstajala pred začetkom sveta, in je sama po sebi zelo požrešna in destruktivna. Da bi njeno uničevalno moč zaustavili, je sedem najmočnejših bitij,² ki so obstajala od začetku vsega, ustvarilo novo magijo, ki obstaja v simbiozi z življenjem – magijo Zaveze. Ker pa jih je bilo premalo, da bi se ves čas sami spopadali z Divjo magijo, je pet od sedmih opustilo svoja telesa in ustvarilo štiri krvne linije, po katerih se pretaka Zaveza – Klarje, Abhorsne, Zidarje in Kralje. Tako se moč sedmih prenaša z roda v rod in skrbi, da Divja magija ne postane preveč uničevalna.

Čisto na meji stoji mesto Ancelstierre, kjer stoji licej za mlade dame, v katerem se šola Sabriel. Čeprav je bila rojena na drugi strani zidu, jo je oče poslal na šolanje v Ancelstierre, da bi si pridobila vsestransko izobrazbo, ki je svet magije ne omogoča. Čeprav Ancelstierre stoji v modernem svetu, je dovolj blizu meje, da je magija del vsakdana.

Sabriel, po kateri je poimenovana prva knjiga, je v polnem pričakovanju, saj se bliža čas, ko bo spet videla očeta, vendar gre nekaj narobe. Namesto z očetom, se sreča s slom, ki nosi očetov meč in

---

² Bitja iz čiste energije, pri katerih se najprej pojavi razmišljanje.

njegove zvonce. Sabriel takoj spozna, da to lahko pomeni samo dvoje - oče je ali v smrtni nevarnosti ali pa že mrtev. Tako se mora Sabriel soočiti z njegovim nenadnim izginotjem. Da bi ga našla, potuje iz sodobnega sveta v svet magije Zaveze, kjer spozna pravi obseg svojih moči in se postopoma sprijazni z očetovim izginotjem in na koncu tudi z njegovo prerano smrtjo. Na poti se sreča z Moggetom, starodavnim bitjem iz Divje magije, ki v obliki mačke prebiva v Abhorsnovi hiši, in Brusa, kraljevega pankrta, ki je po tragični nesreči vklenjen v lesen relief. Oba postaneta njena sopotnika po Starem kraljestvu in ji nudita nasvete in pomoč, da lahko bolj varno prečka nevarno kraljestvo.

Kot je napisano čisto na začetku prve knjige, »Smrt in tisto, kar pride za njo, za Sabriel ni bilo nobena skrivnost. Pa si je včasih želela, da bi bilo« (Nix, *Sabriel* 16). Potovanje Sabriel v posmrtnje in nazaj v življenje ni zgolj naključje, temveč njena dediščina – Sabriel in njena celotna krvna linija po očetovi strani so Abhorsni,³ ljudje, ki so večji enake magije kot nekromanti,⁴ vendar je ne uporabljajo za klicanje mrtvih v življenje, temveč za zagotavljanje večnega spanca mrtvim dušam. Sabriel mora sprejeti naslov, ki je pred smrtjo pripadal njenemu očetu, in zagotoviti varnost ljudem, ki prebivajo onkraj zidu.

V drugi knjigi se pogled pripovedovalca obrne na drugo starodavno ljudstvo, in sicer Klarje, ki jim je dana magična sposobnost videnja prihodnosti s pomočjo ledu. Sposobnost se prenaša le po ženski liniji, zbudi pa se enkrat v puberteti. Takrat ženske postanejo uradne članice skupnosti in si s tem tudi prislužijo pravico, da ostanejo na ledeniku, kjer živijo Klarji. Moški lahko ledenik le obiskujejo, vendar niso del vsakdana in skupnosti.

Ob začetku knjige spoznamo Lirael, dekle, ki sicer živi med Klarji, vendar čuti, da ni del njihove skupnosti, saj se v njej ne zbudi sposobnost videnja prihodnosti. Kasneje se izkaže, da je polsestra Sabriel in da ima v sebi poleg klarske tudi abhorsnsko kri, ki ji preprečuje, da bi imela uvid v prihodnost. Ta redka kombinacija krvnih linij pa ji omogoči drugačno videnje, in sicer v Smrt in preteklost. Lirael ne ve, da je Abhorsnova hči, in svoje dediščine ne pozna, zato svoje zadnje dneve na ledeniku preživlja kot pomočnica v knjižnici, v upanju, da njeno življenje končno dobi smisel. Tam nekega dne naleti na skrito sobo, v kateri najde zelo staro knjigo in ročno zrcalo. Ko začne listati po knjigi, ki nosi naslov Knjiga spominov in pozabe,⁵ se v njej zbudi videnje v preteklost in

---

³Krvna linija, po kateri se pretaka magija Zaveze. Naloga Abhorsnov, poleg krotanja Divje magije in magov, vključuje tudi borbo proti mrtvim in njihovim konstruktom ter proti nekromantom.

⁴Nekromantija je čarovniška praksa pri kateri magi za lastne potrebe nazaj v življenje prikličejo mrtve posameznike, bodisi za napovedovanje prihodnosti, za pomoč ali kot vojsko. Za svoje uroke uporabljajo Divjo magijo. V literaturi so nekromanti nasplošno pogosteje prikazani kot zli in tako je tudi v trilogiji *Staro kraljestvo*.

⁵Book of Remembrance and Forgetting.

postane Tista, ki se spominja.⁶ Čeprav se vse zdi kot naključje, se izkaže, da je bil ta dogodek napovedan že več kot petsto let vnaprej (Nix, *Lirael* 248). Poleg knjige, v knjižnici odkrije še eno skrivnost. Ko se ji ponesreči urok, s katerim je hotela priklicati odsev psa, da bi imela družbo, namesto tega obudi kip psičke. Lirael hitro spozna, da bitje, ki ga je obudila, ni navaden pes, saj psička govori. Samopoimenuje se Psička na slabem glasu,⁷ krajše Psička, in postane njena zvesta sopotnica skozi potovanje po kraljestvu. Lirael se zave, da ne sodi med Klarje in skupaj s Psičko se odpravita ugotovit, kaj se dogaja s Starim kraljestvom in zakaj njen svet propada.

Toliko o Sedmih, kaj pa Devet –

Kaj pa o dveh, ki ju ni zanimal lesket?

Osmi se skrili je, skrili daleč proč,

Pa so ga Sedmi ujeli, kaznovali na vso moč.

Deveti močán, se boril je z vso silo,

Ampak Órannis, samemu, je luč zatemnilo.

Zlomljen na dvoje in pokopan pod gomilo,

Da za vedno leži tam z željó, da bi se nam slabo godilo. (Nix, *Lirael* 526)

V tretji knjigi zgodba doživi vrhunec z obuditvijo starodavnega zla. To zlo, Orannis, je eno od Devetih bitij divje magije, ki so kot prva pridobila zavest ob začetku sveta. Sedem od jih je ustvarilo magijo Zaveze, da bi se borili prav proti njemu, saj je v svoji moči postal preveč pogolten in uničevalen. Preostalo bitje, Osmo, boljše poznano kot Mogget, pa je se je skrilo, saj ni želelo združiti moči proti Orannisu, prav tako pa se mu tudi ni želelo pridružilo. Orannis bil je tako dolga tisočletja zlomljen na dvoje in pokopan na dveh različnih koncih sveta. Čeprav ga je sedmerica uspeli zaustaviti, ga niso mogli popolnoma onesposobiti. Njegova moč je tako pronicala na svet, in izkrivljala misli ljudi. S tem si je zagotovil večje število častilcev, ki so ubogali njegova navodila in z njim delili željo po popolnem uničenju vsega živega.

Lirael se skupaj s Psičko in ostalimi, ki jih sreča po poti, združi s Sabriel in njeno družino, da bi poskušali ustaviti združitev obeh polobel Orannisa in ga ponovno vkleniti, tokrat dokončno. Na žalost se združijo prepozno, saj se polobli združita in Orannis ima spet polno moč in že začne s prvim stadijem uničevanja vsega okrog sebe.

---

⁶ Rememberancer.

⁷ Disreputable dog.

Čas se začne za družčino hitro iztekati in Lirael se mora soočiti z najbolj strašljivo izkušnjo do zdaj – potovati mora globoko v posmrtni svet in dokončati delo, ki ji ga je namenila usoda, ter s tem žrtvovati vse za ceno miru. Potuje prav do zadnih dveri, saj lahko le tam vidi dovolj nazaj v preteklost, vse do časa, ko je sedmerica prvič vklenila Orannisa. Potrebuje namreč navodila, kako skovati meč, s katerim ga lahko ponovno razdvojijo. Lirael prav tako izve, da je tistemu, ki vihti ta meč, namenjena po opravljenem delu le še smrt, vendar dejstvo mirno sprejme, saj je to njena naloga. Moggetu je ponovno dana možnost, da se odloči, na katero stran bo stopil in tokrat stopi na stran sedmice oziroma vseh, ki zanjo stojijo. Tako z močjo osmih dokončno vklenejo Orannisa. Lirael preživi vklenitev, saj se zanjo žrtvuje Psička, za katero izvemo, da je, prav tako kot Mogget, del sedmerice, ki se je že nekoč borila proti uničenju.

Skozi celotno trilogijo sta glavni temi smrt in potovanje med svetom živih in mrtvih. Zaradi Orannisovega vpliva na ljudi se močno poveča število nekromantov in s tem tudi Mrtvih in konstruktov Divje magije. Ljudje, ki živijo onkraj zidu, se s tem srečujejo vsak dan. Pred Mrtvimi se sicer poskušajo varovati s tekočo vodo, pred nekromanti pa se ne morejo. Smrt sprejemajo kot del življenja, dokler poteka po naravnem zaporedju – kar je mrtvo, mora ostati mrtvo. Vstop žive osebe v posmrtni svet je v trilogiji prikazan kot nekaj enostavnega, vendar se iz posmrtnega sveta varni, predvsem pa živi, lahko vrnejo le nekromanti in Abhorsni. Brez izjeme lahko preko tančice prehajajo zgolj ljudje, ki imajo v sebi sledi magije Zaveze oziroma so bili blagoslovljeni z znamenjem Zaveze. Njihova duša je tako zavarovana med prehajanjem in lahko najde pot nazaj, saj ohrani obliko telesa, ki ga je zapustila.

S smrtjo se bralec srečuje v vsakem poglavju. Je gonilna sila zgodbe, to da se glavni junakinji Sabriel in Lirael ukvarjata z njo pa je del njunega poklica. V Smrt kot prostor jima vstop omogoča dediščina magije preko starodavnih krvnih vezi, ki varujejo svet pred zlim in uničenjem. Njuna naloga je vzdrževati ravnovesje in preprečiti nadvlado mrtvih nad živimi, prav tako pa morata skrbeti, da imajo mrtvi prosto pot v posmrtni svet in tam ostanejo.

6. Posmrtnje in vstop vanj

V tem poglavju se bom ukvarjala s tremi verstvi – grštvom, judovstvom in krščanstvom – ter primerjala njihov pogled na smrt in posmrtno življenje, z njim pa bom vpeljala tudi pogled na to dvojje v trilogiji *Staro kraljestvo*.

Verstva so skozi zgodovino oblikovala različna razumevanja tega, kaj čaka osebo, ko umre. Že v prazgodovini si človek ni želel biti pozabljen, o čemer priča bogata zgodovina verovanj. Prav tako pa si ne želi biti pozabljen po smrti, saj to enačimo z neobstojem. Ideja posmrtnega življenja ponuja varno zavetje pred praznino, ki se je bojimo. Različna verstva različno vidijo in razumejo dogodke po smrti, bodisi kot preporod, večni obstoj, nagrado, kazen.

Smrt ter kaj se zgodi po smrti je še danes vedno téma, o kateri raje ne govorimo, ker nas je strah ali ker o tem ne vemo praktično ničesar. Vsem nam je skupno le, da se rodimo in umremo, vendar o rojstvu vemo veliko, o smrti pa skoraj ničesar. Vemo, da umremo od poškodb, starosti ali bolezni, in tudi kako sam proces umiranja poteka; vendar nismo prepričani, ali je to konec naše zavesti ali ne. Svet onkraj nam je uganka, ki jo želimo razrešiti, vendar je ne moremo. Obstaja veliko teorij o mogočem obstoju nečesa onkraj, pa tudi o tem kako naj bi bil ta prostor videti, vendar natančnih dokazov nimamo. Kot pravi Gire v svojem eseju, nam je napredek znanosti omogočil, da lahko bolje opredelimo, kaj smrt sploh je. Na kratko, gre za skupek osmih kriterijev, po katerih lahko določimo, ali je oseba mrtva ali živa. To so neodzivnost na zunanje dražljaje, popolna neodzivnost na zelo boleče dražljaje, pomanjkanje avtonomnega dihanja, neobstoj posturalnih aktivnosti, požiranja, zehanja ali oglašanja, vsaj deset minut neodziven EKG in popolno pomanjkanje motoričnih sposobnosti. Če so vsi zgoraj naštetih kriteriji izpolnjeni, je oseba razglašena za mrtvo (3). Vendar si kljub tem kriterijem sodobna znanost še vedno ni enotna, kaj smrt sploh pomeni.

V posmrtni svet v judovstvu in krščanstvu lahko vstopimo le s smrtjo, torej s tem, da za seboj pustimo svoje neživo telo, naša duša pa potuje naprej. Vračanje v staro telo ni mogoče. V grštvu je vstop izjemoma mogoč tudi s telesom. V Nixovem *Starem kraljestvu* pa posamezniki lahko potujejo v svet Smrti in se s pomočjo magije vrnejo nazaj. Skoraj vsem je skupno to, da materialno telo ostane na eni strani tančice, zavest ali duša, kot bom jo poimenovala kasneje, pa lahko prestopi mejo življenja in potuje onkraj. Le pri Grkih lahko telo tudi fizično potuje v podzemni svet, kar nam jasno kaže primer Orfeja, ki se v smrt spusti po svojo ženo, Evridiko.

6.1 Pekel, nebesa, vice in limb

Duša je za svoja dobra ali slaba dela v posmrtnem življenju nagrajena ali kaznovana. Pogosto se pojavlja ločevanje med prostoroma za duše, ki so dobre, in duše, ki so zle, vendar ne vedno. Striktno ločevanje med dobrim in zlom v tej obliki je bilo navzoče že grštvu. O njem govori tako Platon v *Gorgiju*, kjer se omenja Tartar (881), in še prej Homer, ki omenja tako Elizejske poljane (*Odiseja* 33) kot tudi Tartar (*Iliada* 59). Najbolj jasno razdelitev ima krščanstvo s peklom, nebesi in vicami, do leta 2007 pa tudi z limbom, katerega koncept je bil v tem letu z odlokom papeža Benedikta XVI izbrisan iz rimskokatoliških nauk. V judovstvu načeloma velja, da je smrt konec življenja, vendar je Biblija glede te teme zelo nejasna. Večkrat se pojavi šeol, v katerega gredo vse duše, verne in neverne, grešne in čiste. V trilogiji *Staro kraljestvo* se takšno ločevanje ne pojavlja, prostor po smrti je samo eden.

6.1.1 Pekel

Pekel je prostor večnega trpljenja v katerega gredo duše, ki so grešile. Platon je v dialogu *Gorgija* delil duše na dva dela, in sicer:

Prvi so tisti, ki jim (kazen) koristi in ne uidejo pravici, ki prihaja od bogov in ljudi – ti so storili popravljive grehe, vendar so deleži koristi, tako tu kot v Hadu, po trpljenju in bolečinah, saj se drugače ni mogoče znebiti krivičnosti. Tisti pa, ki zagrešijo najhujše krivice in zaradi takšnih dejanj postanejo neozdravljivi, na osnovi tega postanejo svarilni zgled. Sami nimajo od kazni nobene koristi več, ker so neozdravljivi, imajo pa jo drugi, ko gledajo, kako zaradi grehov skozi večni čas prestajajo nadvse veliko, boleče in strašno trpljenje, ko so v Hadu v ječi obešeni kot svarilni zgledi, kot vidna opozorila za krivičneže, ki vedno prihajajo tja. (880)

Had⁸ je vladar celotnega podzemlja, ne pa nujno tudi sodnik duš. Po Platonu sodijo duše umrlih trije, in sicer Ajak, Radamantis in Minos. Oni odločajo, katere duše bodo šle v Tartar (879 – 880). Pri kristjanih sta si Biblija in *Katekizem katoliške Cerkve* v navzkrižju, saj Nova zaveza ponekod govori o Bogu, ki odpušča, in ne kaznuje za vso večnost po smrti, *Katekizem* pa zagovarja kazen za grešne duše. Pri Judih Šeol ne predstavlja ideje pekla, pojavi pa se prostor gehena (Mr 9.43 – 48), prostor trpljenja, ki se ga danes v mnogih jezikih prevaja kot »pekel«, vendar trpljenje ne traja večno. Tudi v judovstvu prihaja do pogostih navzkrižij med svetimi knjigami.

---

⁸ Had je obenem ime za vladarja podzemlja, in za prostor, ki mu vlada.

6.1.2 Vice

V Bibliji tega pojma ni in tudi stanje, ki ga poznamo kot vice, ne obstaja. Pojem vic se pojavlja skozi zgodovino vse od Antike, vendar ni nikoli dodan v Biblijo. Šele po razpadu Cerkve na vzhodni in zahodni del se pojem vic začne vpletati v cerkveno doktrino. Vse duše, ki po smrti nadaljujejo pot v nebesa, pridejo najprej v vice. *Katekizem katoliške Cerkve* pravi, da »vse, ki umrejo v božji milosti in prijateljstvu, ampak so še vedno nepopolno očiščeni, nedvomno čaka večno odrešenje; po smrti jih vseeno čaka očiščenje, saj le tako dosežejo svetost, ki je potrebna, da vstopijo v nebesa« (1030). Za duše, ki stopijo v vice, je pot v pekel zaprta, torej sčasoma nadaljujejo pot v nebesa, odvisno od navezanosti na pretekle grehe ali količino grehov, katerih se morajo očistiti. Če vice razumemo kot neko prehodnost, z njimi lahko enačimo tudi Gehenno, ki je, čeprav prostor trpljenja, tudi prostor očiščenja, katerega proces traja do enega leta.

6.1.3 Nebesa

Nebesa kot taka poznajo tako Grki, kot kristjani in Judje. V grštvu so prostor za potomce in sorodnike bogov, ter za smrtnike, ki so svoje življenje posvetili junaškim in predvsem dobrim delom. Pri kristjanih so nebesa prostor, ki je namenjen zvestim vernikom, ki so skozi življenje sledili moralnim in verskim naukom, opravili vse zakramente – najpomembnejši je krst – ter se pokesali in očistili vseh grehov. So prostor ljubezni in ponovnega snidenja z umrlimi člani družine.

6.1.4 Limb

Kot rečeno, je Cerkev z letom 2007 deloma zavrgla teorijo o obstoju limba. Zgodovina limba ne sega tako daleč kot zgodovina krščanstva. Teorija o obstoju limba je nastala šele pred manj kot pol stoletja, saj je pred tem veljala teorija svetega Avguština, ki je po pregledu dotlej napisanih tekstov o onostranstvu potegnil sklep, da vse duše, ki niso krščene, tudi duše novorojenčkov, pripadajo peklu. Tja prav tako spadajo duše vseh, ki so živeli pred obstojem krščanstva. Ta teorija se je modernim cerkvenim dostojanstvenikom zdela preveč kruta in v neskladju s tezo o Bogu, ki odpušča, in tako je nastala teorija o limbu, v katerega gredo vse duše, ki zaradi prezgodnje smrti ali nevednosti niso sprejele Boga. Limb pomeni prostor, »kjer so duše prikrajšane za zrenje Boga, vendar ne trpijo, saj ne vedo, za kaj so prikrajšani« (Pisa). Najnovejša različica te teorije iz leta 2007, ki jo je pred tem zagovarjal tudi papež Janez Pavel II, pa pravi, da je obstoj limba zgolj teoretičen. Ker Bog odpušča in ima vsaka duša pravico do božje ljubezni, je bila teza, ki dopušča

dejstvo, da je prostor nekrščenih dojenčkov v nebesih, bolj v skladu s takšnim Bogom, saj tudi če dojenčki niso očiščeni izvirnega greha, je njihova duša čista ostalih grehov.

6.1.5 Duša

Koncept duše se pojavlja v vseh verstvih, ki jih obravnavam. Poleg telesa ima človek tudi dušo, ki ob smrti telo zapusti in potuje v onostranstvo. Že Platon v dialogu *Fajdros* govori o tem, da je »vsaka duša [...] nesmrtna. Kar se namreč večno giblje je nesmrtno« (239). Tako Platon kot Sokrat sta zagovarjala obstoj nesmrtnne duše, vendar ne nujno v striktno religioznem pomenu, ampak pogosteje le kot nekaj, kar vsebuje človekova notranja občutja in nprav. Gillman lepo razloži dualističen pogled Grkov na telo in dušo. Grki so verjeli, da je človek »sestavljene [...] iz materialnega, torej minljivega telesa in nematerialne, torej nesmrtnne (kar ni otipljivo, ne more biti uničeno) duše, ki obstaja že pred telesom, se ob rojstvu telesa polasti in ob smrti telo zapusti ter nadaljuje svoj obstoj« (Gillman 255). Gillman prav tako poudari, da Grki tega niso povezovali z božanskim ampak z naravnim redom (255).

Grški pogled na dušo kot predobstoječo, nesmrtno in popolnoma ločeno od telesa se v Bibliji ne pojavi in besede za dušo »nefeš«, »nešamah« ali »ruah« preprosto pomenijo »Božji dah« ali »osebo iz mesa in krvi« (256). Po drugi strani se pojem duše pogosto pojavlja v rabinskem spisju. Ta literatura priznava dualizem duše in telesa, vendar poudarja, da sta duša in telo med seboj vseeno povezana. Po telesni smrti duša telo zapusti, nato pa živi naprej in čaka ponovno vstajenje in poslednjo sodbo. Po Genezi je duša dih življenja, ki ga Bog vdahne v telo (2:7), šele v kasnejših knjigah Biblije se pojavi dualizem, kot ga poznajo Grki, torej ločevanje stvarnega telesa in Božje duše. *Pridigar* jasno izraža, da »prah se vrne v zemljo, kakor je bil, duh pa se vrne k Bogu, ki ga je dal« (12:7). Duša pri Judih ni ločeno bitje, kot je pri Grkih, telesa se ne polasti, temveč z njim deluje v simbiozi.

Tako kot pri Judih se tudi pri Kristjanih pojavlja enak pojem duše, ki si ga krščanstvo prav tako sposoja iz Biblije. Med judovskim in katoliškim pogledom na dušo ni velike razlike, saj osnovno idejo obe verstvi jemljeta iz Biblije. Njun pogled pa se močno razlikuje od grškega, po katerem duša tudi po smrti telesa živi naprej in gre lahko kasneje v drugo telo, lahko tudi v žival ali rastlino. To je tako pri Judih kot pri kristjanih nemogoče, saj verjamejo, da bo »smrt nedvomno premagana in takrat se bodo duše ponovno združile s svojimi telesi« (*Katekizem* 1052), od tod izhaja, da duše po smrti dobijo na novo ustvarjena, vendar svoja telesa. Nekateri tokovi judovske mistike, kot je na primer habala, so zagovarjali reinkarnacijo duš, vendar je to teorijo preostalo judovstvo zavračalo.

Tudi v trilogiji se pojavi nekaj podobnega duši, torej nekaj metafizičnega, nekaj, kar oživlja telo. To je dobro razvidno vedno, kadar kdo potuje v svet onkraj. Skozi vse tri knjige je prehajanje relativno pogosto in vsakič poteka enako. Telo se začne drastično ohlajati, na koži se nabere led in dihanje se ustavi. Telo je videti mrtvo na zunaj, vendar je duša zelo živa, ko se sprehaja skozi posmrtni svet. Vsekakor pa telo in duša nista ločena, temveč sta dve polovici, ki sodelujeta. To lahko razberemo v prvi knjigi, ko Sabriel obišče Smrt, saj začuti, da »[je nekaj streslo njeno] fizično telo, da je morala preusmeriti vse čute nazaj v svet živih« (Nix, 21). Od tod izhaja, da njena duša tudi v Smrti ni ločena entiteta. Vendar se duši grehi ne poznajo, prav tako pa ni nikjer omenjena reinkarnacija ali vstajenje.

6.2 Grštvo

Grški filozofi so smrt, umiranje in posmrtno življenje predstavljali na različne načine, na čemer so gradili tudi svojo filozofijo. Med raziskovanjem grškega pogleda na smrt in umiranje sem naletela na mnoge različice, vendar se mi je posebno pomemben zdel odstavek iz Epikurjevega *Pisma Menojkeju*:

Ničesar ni, kar bi se bal živeti, kdor je prepričan, da ni nič strah vzbujajočega v tem, da več ne živimo. In tako je neumen tudi tisti, ki trdi, da se smrti boji, pa ne zato, ker bi mu prinesla bolečino, ker bo preživel, ampak ker prinaša bolečino dejstvo, da ve, da bo prišla: prazno je namreč, da bi to, kar ne povzroča trpljenja, ko nastopi, zbudilo bolečino v pričakovanju. Smrt torej za nas nikakor ni najstrašnejše zlo, saj tedaj, ko smo, smrti ni, in ko nastopi, nas ni več. (Citirano po Reale, 203)

Brezskrben pogled na življenje, kot ga tu opiše Epikur, je povsem nasproten temu, s čimer se srečujemo danes. Predstava o smrti nas straši, nas celo zamrzne do te mere, da pozabimo živeti. Epikur jasno zavrača strah pred smrtjo in s tem spodbuja bralca k polnejšemu življenju. Žal pa njegov bogati nauk ni nekaj, čemur bi Grki zvesto sledili. Smrt je bila pomemben del življenja, prav tako pa je bila povezana z mnogimi rituali. Sprva je bil za Grke pomemben kult prednikov, saj se ideja posmrtnega sveta še ni oblikovala; mrtvi so obstajali kot senčne figure v grobnicah, kjer so jim potomci poklanjali daritve (Finney 6). O pravem posmrtnem življenju začnemo brati šele pri Homerju.

Zanimivo vzporednico lahko povlečemo med grškim ritualom pokopa in sežigom trupla v *Starem kraljestvu*. Grki so verjeli, da lahko le spodoben pokop duši zagotovi mir, prav tako pa je ritual pokopa izkazoval spoštovanje do umrlega (*Iliada* 23: 71). Urejanje umrlega, objokovanje in ne nazadnje tudi pokopa ali zažiga, so bili del življenja starih Grkov. Tako počaščena duša se je poslovila od svojega materialnega telesa in odpotovala v podzemlje. Svojci so umrlemu pod jezik položili kovanec, s katerim si je njegova duša plačala prečkanje reke v Had.

6.2.1 Posmrtni svet

Grki so verjeli, da je njihov posmrtni svet del Zemlje, bodisi na »čistem robu oceanov, ali pa v globinah [...] sveta« (Garland 49). Duša umrlega je po njihovem v trenutku smrti predstavljena k vhodu v Podzemlje. Ta vhod pred vdorom živih branijo različne pošasti.

Pomemben element grškega Podzemlja je nedvomno voda, saj skozenj teče kar pet rek. To so Stiks, Aheron⁹ in Leta, preostali pa sta še Kokitos, Piriflegeton¹⁰. Okean sicer ne teče skozi samo Podzemlje, oznanja pa njegov rob. Reke tudi označujejo čustva, ki so jih Grki povezovali s smrtjo.

V svojem dialogu *Faidon* Platon omenja kot glavne štiri reke, in sicer Okeanos, Aheron, Piriflegeton in Kokitos, slednja pa se izliva v Stiks (230). Najbolj znana izmed njih je nedvomno Stiks, ki se sedemkrat ovija okrog Podzemlja in je znana tudi kot reka sovraštva. Je največja reka, s tem da se vanjo v samem središču Hada zlivajo manjše reke ter skupaj ustvarjajo veliko močvirje z jezerom. Prek reke Aheron Haron proti plačilu prevaža duše umrlih globlje v podzemlje. Včasih jih prevaža tudi čez Stiks, vendar redkeje. Reka Aheron je hkrati znana tudi kot reka bolečine. Aheron se izliva v Aherusijsko jezero (231), ob katerem duše »prebivajo in se očiščujejo: za grehe, ki jih imajo na vesti, delajo pokoro, dokler se ne operejo, za dobra dela prejmejo plačilo, kakšno je kdo zaslužil« (232). Nadalje so vode reke Lete vode pozabe. Iz te reke pijejo duše ob izstopu iz podzemlja, da pozabijo podzemni svet in se pripravijo na ponovno življenje. Piriflegetonin »ognjeni tok bljuva tu in tam curke lave na površje zemlje« (231). Kokit nosi čustvo žalovanja, je pa tudi reka pesnikov.

V nadaljevanju Platon tudi razloži, da gredo duše, katerih grehi so prehudi, v Tartar, ki ga ne morejo nikoli več zapustit. Duše, ki so hudo grešile, pa so njihove duše kljub temu spoznane za ozdravljive, gredo prav tako v Tartar, vendar jih valovi rek Kokit in Piriflegeton ob koncu leta odplaknejo iz Tartarja k jezeru, kjer kličejo po odpuščanju. Če jim je odpuščeno, lahko nadaljujejo svojo pot k

---

⁹ Ponekod v prevodih tudi Aheront.

¹⁰ Tudi Flegetont.

plačilu, če pa jih vode zavrnejo, jih tok odplavi nazaj v Tartar, na ponovno očiščenje (232). Platon veliko več besedila posveča grešnim dušam, saj duše, ki so očiščene, dobijo možnost novega življenja »na vrhovih zemljé« (232). Elizejske poljane pa so, kot rečeno, namenjene bogovom in herojem. Vanj duše navadnih smrtnikov skoraj nikoli nimajo vstopa, vendar poznamo izjeme, kot je Sokrat, ki naj bi si s svojim delom v filozofiji prislužil mesto ob herojih (Buxton 213).

Vstop v Podzemlje je pri Grkih izjemoma mogoč tudi v času človekovega življenja. Tako priložnost je dobil Odisej, ki se je tja odpravil po nasvetih čarovnice Kirke (Homer, *Odiseja*, 11), bolj znana pa je zgodba o Orfeju, ki se je v Podzemlje odpravil po tem, ko mu je usoda prerano vzela ljubezen njegovega življenja (Ovid, 59). Seveda se nihče od njiju ni prosto sprehodil v onostranstvo; Odisejeva simbolna smrt je prepredena z rituali, ki jih mora pravilno izvršiti, Orfeja pa ščiti ta njegova nesmrtna ljubezen in nadnaravno lepa glasba. Na svoji poti je uspešen le Odisej. Čeprav Orfejeva bolečina močno gani tako Hada kot njegovo ženo Perzefono, mu Evridike ne moreta kar vrniti. Postavita mu nalogo: Zapustiti mora Podzemlje, Evridika pa mu bo sledila. V kolikor uspe to pot opraviti, brez da bi se ozrl, se Evridika lahko vrne kot živa oseba, če pa mu spodleti, je Evridika zanj za večno izgubljena. Orfej se ob vzponu na zgornji svet obrne, ker ne sliši Evridikinih korakov in Evridika izgine. Ta zgodba tudi kaže, da duše, ki že pripadajo Podzemlju, tega ne morejo kar prosto zapustiti. Ta misel pa se je pojavila tudi že v *Ilijadi*, kjer Ahil Priamu, ki žaluje za svojim sinom, reče: »[...] ne tarnaj nenehoma v srcu, nič ti ne priduje, / glej, žalovati za sinom zgubljenim, to ne zbudi ti ga več« (Homer, 173).

6.3 Judovstvo

Ideja o posmrtnemu trpljenju sprva v judovstvu ni obstajala. V Stari Zavezi Bog nastopa kot maščevalno bitje in njegova kazen pride že v svetu živih – vesoljni potop, Sodoma in Gomora, Babilonski stolp itd. – » [...] dokler Božja kazen predstavlja uničenje, obstoj kaznovanja po smrti ni mogoč, saj ta obstaja le z vidika kazni kot dolgoročno trpljenje« (Bernstein 136). Božja kazen v svetu živih je razlog, da se je ideja o posmrtnem življenju v judovstvu oblikovala kasneje. Ta se potem v Bibliji večkrat pojavi. Bralec lahko razume, da če ljudje Bogu niso podrejeni, jih čaka trpljenje, vendar je tudi jasno, da Bog poskrbi za tiste, ki mu zvesto sledijo. Tako kljub uničenju sveta prizanese Noetu, prav tako pa je kljub popolnemu uničenjem Sodome rešen tudi Lot, saj sta oba pokazala, da sta vredna usmiljenja. Vendar uničenje nikakor ni edina metoda, s katero kaznuje Bog. Najbolj poznana je nedvomno kazen dolgotrajnega (večnega) trpljenja, ki doleti Adama in

Evo. Taka kazen se prenaša s staršev na otroke, iz roda v rod. Dokler so Judje živeli z zavestjo, da jih Božja kazen ali nagrada brez težav lahko doletita v času življenja, posmrtni svet, kot si ga na primer zamišlja krščanska vera, zanje ni obstajal. Biblija se na splošno ukvarja z usodo naroda kot celote.

Le redko se posveti posamezniku, vendar se ti posamezniki, eden izmed katerih je tudi Jakob,¹¹ zavedajo, da po smrti ni ponovnega življenja. Jakob se po smrti otrok zaveda, da je za vedno odrezan od njih (Gen 37:35 in 42:38). Pozneje so Judje posmrtni svet imenovali *olam ha-ba*.¹²

6.3.1 Posmrtni svet

Hebrejska Biblija priznava dualizem telesa in duha. »Vzameš jim dih, preminejo, in se v svoj prah povrnejo; pošlješ svoj dih, ustvarjena so« (Ps 104.29–30). Duša kljub uničenju telesa preživi, vendar sta tako telo kot duša dana od Boga. Vse duše ne glede na to, ali so grešile ali ne, dobijo svoje mesto v šeolu. Šeol dobesedno pomeni grob, vendar ima več kot le ta pomen – včasih je prostor, včasih stanje, včasih pa se enači s smrtjo (Bernstein 140).

V osemtridesetem spevu *Izaijeve knjige* jasno vidimo, kako ljudje sprejemajo smrt. Ezekija, na smrt bolan, prosi Boga za daljše življenje, saj mu je zvesto sledil in služil. Bog mu podari nadaljnjih petnajst let. V zahvali Ezekija pove, da »le kdor je živ, [slavi Boga]« (39:19). To pomeni, da po smrti zanj ni ničesar, zato je Bog slavi v času življenja. Bog ima nedvomno še vedno moč nad dušami ne glede na to, kje so, kar lahko beremo pri Amosu: »Ko bi se vkopali v podzemlje, bi jih od tam vzela moja roka; ko bi se povzpeli v nebesa, bi jih od tam potegnil dol« (9:2). Na začetku so Judje verjeli, da gredo vse duše po smrti na eno mesto, vendar je to kmalu pripeljalo do težav. Ljudje niso več sledili predpisanim načelom, saj med dušami ljudi, ki so grešili in dušami tistih, ki so živeli krepostno, po smrti ni bilo razlik. Job pravi, da Bog »brezgrajnega in krivičnega pokončuje,« (9:22) vsi pa skupaj čakajo Razodetje.

Prvo ločevanje med dušami se pojavi šele po Jobu in v Ezekielovi prvi knjigi. Ezekiel del podzemlja oddeli za neobrezane, in del za tiste, ki umrejo v spopadu, ti pa se ločujejo po narodih: »Tam je Asúr in vsa njegova množica s svojimi grobovi okoli njega: vsi so bili pobiti in so padli pod mečem. Njegove grobove so postavili v globino jame [...]. Tam je Elám in vsa njegova množica okoli njegovega groba. [...] V deželi živih je sejal strah, zdaj pa nosi svojo sramoto s tistimi, ki so šli v jamo; v sredo pobitih je bil položen« (Ezk 32:22– 5). V istem odstavku Ezekiel navaja še druge kralje in faraone, ki sledijo Asúrju in Elámu, ter vse postavi v prostor, ki jim je

---

¹¹ Biblijska oseba.

¹² Svet, ki sledi.

namenjen v podzemlju. Vendar to ni bil edini razlog za spremembo ustroja posmrtnega sveta in ločevanje duš. Drugi razlog je bila dolina, v kateri so kralji žrtvovali otroke, tudi svoje sinove in hčere, častili druge bogove in s tem zavračali judovsko vero. To je bila dolina Ge Ben Hinóm (Jer 7:31). Od tod naprej Biblija to dolino povezuje z ognjem, trpljenjem in zlom in po tej dolini dobi podzemlje novo ime – Gehenna. S tem se pri bibličnih piscih pojavi nova ideja o kazni, ki je hujša kot prerana smrt, saj doleti dušo po smrti. O tem lahko beremo tudi v *Knjigi psalmov*, ki govori o usodi sovražnikov Boga: »Položil jih boš kakor v gorečo peč, v času svojega obličja, o Gospod, v svoji jezi jih bo pogoltnil, ogenj jih bo použil« (21:10).

Zunaj Biblije govori o ločevanju duš tudi Henohova knjiga. Henohu angel Rafael razloži, kako je razdeljeno onostranstvo, in sicer na pravične, grešnike, ki v času življenja niso trpeli, in na popolnoma zlobne ljudi. Grešniki naj bi tu le čakali na kazen, kaznovanja še ni (Henoh 22). Vendar Henoh nadaljuje pot in ob prostoru, kjer duše čakajo, je še en prostor, ki pa je namenjen kazni: duše so namreč ujete v goreči in suhi dolini vsem pravičnim dušam na očeh (Henoh 27). Kasnejše biblijske zgodbe se od tod naprej skladajo v tem, da se duše onkraj življenja delijo na pravične in grešne in da slednje čaka kazen.

Pozneje se je posmrtno življenje v judovski veri začelo povezovati z vstajenjem. Duše se še vedno delijo: le najbolj čiste gredo v nebesa,¹³ ostale pa čaka Gehinnom.¹⁴ Obstajata dve različici, kako kazen poteka. Prva precej spominja na katoliški vidik kazni v ognju in žveplu, s tem, da kazen izvršujejo demoni, ki jih duša ustvari s slabimi dejanji, po drugi pa gre za prostor, kjer se duša sooča s preteklimi dejanji in kaže obžalovanje. Duše so v tem prostoru največ dvanajst mesecev, potem pa nadaljujejo pot proti nebesom. Le tiste duše, ki so v času življenja hudo grešile, nikoli ne dosežejo nebes, in so bodisi uničene ali pa večno obžalujejo svoja pretekla dejanja (AICE »Olam Ha-Ba«).

6.4 Krščanstvo

Čprav tudi krščanstvo svoje ideje črpa iz *Biblije*, si jih pogosto razlaga drugače. Tu prihaja do neskladja med Biblijo in *Katekizmom*, saj vsaka knjiga po svoje razlaga, kaj se zgodi z dušo po smrti. *Biblija* ponekod zavrača trpljenje v posmrtnem življenju, saj »kdor je [...] umrl, je oproščen svojega greha,« (Rim 6:7) kar je v neskladju s peklom, kot ga razume *Katekizem*. Pekel, kot nam je znan danes, v Bibliji ni omenjen nikjer, saj ta omenja Šeol, kjer »ni ne dela, ne načrtovanja, ne

---

¹³ V hebrejščini *Gan Eden*.

¹⁴ Tudi Gehenna, Šeol

znanja, ne modrosti« (Prd 9:10). Duše po smrti ne občutijo ničesar, zato tudi ni večnega trpljenja in muk. Po drugi strani ima *Katekizem* drugačno razlago, saj priznava obstoj pekla in trdi, da gredo »duše, ki umrejo neočiščene smrtnih grehov [...], v pekel, kjer trpijo peklenške muke, večni ogenj. Glavna kazen v peklu je večna ločitev od Boga [...]" (1035).

6.4.1 Posmrtni svet

Začetki razumevanja posmrtnega sveta so v katoliški veri enaki kot judovski, saj je na obe veri vplivala Biblija, vendar se danes glede tega med seboj razlikujeta.

Krščanski posmrtni svet se deli na tri dele in sicer na pekel, vice in nebesa. Za osebo, ki je vse življenje sledila načelom in pravilom, ki jih postavlja vera, smrt ni kazen, temveč vrnitev k Bogu, saj je vsem zvestim vernikom kot nagrada obljubljen prostor v nebesih, medtem ko grešne duše potujejo v pekel. »Vsak človek doživi povračilo, za kako je živel, prek svoje duše v trenutku, ko umre. Natančneje je sojen po tem, ali je živel po Kristusu: ali mu pripada vstop v blagoslov nebes, preko očiščenja, ali pa je pahnjen v takojšnje in večno prekletstvo« (*Katekizem*, 1022). Vstop v posmrtni svet je tu mogoč le skozi smrt in prehajanja med svetovoma ni. Najnatančnejše podatke o ustroju posmrtnega sveta daje *Razodetje*. Poudariti pa moram, da je navkljub razširjenemu mnenju, da duše po smrti takoj romajo ali v pekel ali v nebesa, to mnenje najverjetneje zmotno, saj v Bibliji piše: »Mnogi izmed teh, ki spijo v prahu zemlje, se bodo prebudili; nekateri za večno življenje, drugi pa za sramoto in večno gnusobo« (Dan 12:2). Na to se navzema tudi knjiga *Razodetje*.

Ker v nebesa »ne bo nikdar stopilo nič nečistega, tudi ne, kdor počenja gnusobo in laž, ampak bodo vstopili samo tisti, ki so vpisani v Jagnjetovi knjigi življenja,« (*Raz* 21:27) se morajo duše najprej očistiti. Zato se je v poznejši zgodovini krščanstva oblikovala predstava o vicah. Cerkev do danes še ni podala natančnih podatkov o tem, kaj točno naj bi se v vicah dogajalo, vendar na splošno velja, da so metafizično stanje duše, preden ta potuje naprej. Kljub spovedi so grehi včasih preveliki in ker v nebesa lahko vstopijo samo čiste duše, se morajo najprej očistiti svojih grehov. Čeprav Biblija nikoli ne omenja vic, mnogi odlomki potrjujejo, da se z dušami pred nebesi nekaj zgodi. To si lahko preberemo tako v *Drugi knjigi Makabejcev*, kjer pisec zapoveduje daritve in molitve za umrle, da bodo oproščeni greha (12:46), kot tudi v *Prvem pismu Korinčanom*, ki omenja očiščenje grehov (3:16). Tako očiščene duše lahko nadaljujejo pot v nebesa.

Nebesa so po Bibliji prostor kjer bivajo Bog in njegovi angeli. Tu ni več »smrti [...], pa tudi žalovanja, vpitja in bolečine ne« (*Raz* 21:4). Duše so srečne in živijo v miru, hkrati pa nebesa spominjajo na zemeljski paradiž, ki sta ga morala zapustiti Adam in Eva. Razen po večnem miru in

neobstoju grehov se ne razlikujejo kaj dosti od življenja, saj mrtvi dobijo svoje hiše, gojijo svojo hrano in živijo s svojimi ljubljenimi (Iz 65:21–25). Novejše razlage s prejšnjega stoletja pa status nebes že enačijo s statusom, ki ga imajo vice, torej ne gre več za fizičen prostor. Papež Janez Pavel poudarja, da se Biblija poslužuje »simboličnega jezika«, ki ga je potrebno »pravilno interpretirati« in »'nebesa' ali 'sreča,' v kateri se znajdemo, niso ne abstrakcija in ne fizičen prostor v oblakih, ampak živ, osebni odnos s Sveto Trojico« (*Druga splošna avdienca*). Enako velja tudi za pekel: je stanje, ki čaka grešne duše ob smrti ali ob vstajenju.

Nedvomno je bolj poznana tradicionalna interpretacija pekla kot prostora. Bodisi globoko pod zemljino skorjo bodisi z nepoznano lokacijo, kjer so duše kaznovane z večnim trpljenjem. Za opis pekla Biblija večinoma posega po opisih, ki vsebujejo ogenj, žveplo, kaznovanje z ognjem, ognjene peči, večno kazen, ogenj, ki nikoli ne ugasne in podobno. V *Razodetju* tudi jasno piše, kdo naj bi šel v pekel: »[...] strahopetci in neverniki, pokvarjenci in ubijalci, nečistniki in čarovniki, malikovalci in vsi lažnivci bodo dobili svoj delež v jezeru gorečega žvepla« (21:8). To, kar lahko dušo reši pred peklom, je vera in dobra dela.

6.5 Staro Kraljestvo

Reka ji je pljusnila okrog nog, bila je hladna ko vedno. Sivkasta in hladna svetloba se je razlivala do povsem ploskega obzorja. V daljavi je lahko slišala grmenje Prvih dveri. [...] Spet jo je zalil hlad in se zajedel vanjo, ko ji je reka pljusnila okrog nog in jo skušala potegniti za sabo tja nekam v Smrt. Sabriel je uporabila moč volje, da je hlad reke spremenila v nenevaren občutek, in tok ji je le še prijetno masiral noge.« (Nix, *Sabriel* 20–21)

V trilogiji smrt ni nikakršna uganka, ampak del življenja in je tudi sprejeta kot taka. Čeprav navadni smrtniki ne stopajo v posmrtnje za čas življenja, vedo kaj jih čaka po smrti. Čeprav ob izgubi življenja čutijo bolečino, brezglave panike ni, saj vsi vedo, kaj sledi.

6.5.1 Posmrtni svet

V trilogiji je posmrtni svet predstavljen kot ledeno mrzla reka, ki teče v globine in je polna pasti in preprek. Na poti proti pravi smrti je na reki postavljenih devet vrat, ki delijo območje v devet obrobij. Prehod skozi vrata je za živo dušo mogoč z uporabo Divje magije in magije Zaveze, ki

omogočata njeno varnost in vrnitev. Vsak krog in dveri¹⁵ imajo varno pot, ki jo obiskovalec lahko prikliče s kombinacijo obeh magij.

6.5.2 Vstop v posmrtni svet

Pojem smrti je vsakemu dobro poznan. Je nekaj, kar sledi življenju, vendar nihče ni prepričan, kaj točno to je. V *Starem kraljestvu* smrt ni več neznanka, vendar je vse skupaj bolj zapleteno. Tako kot v krščanstvu tudi v *Starem kraljestvu* poznajo pojem krsta, vendar v drugačnem pomenu. Krst tu dušo zavaruje pred takojšnjim prehodom skozi Devete dveri po smrti in ne služi kot očiščenje nekakšnega prvinskega greha. Obred krsta spominja na obredno polivanje otroka po glavi z vodo ali oljem, saj tu mag krsti z procesom risanja znamenja Zaveze na čelu. Krst Zaveze omogoča prehajanje med življenjem in smrtjo. Prav tako sama smrt ni nujno končna, zato jo bom razdelila na prvo in drugo smrt (Mills 92).¹⁶ Ob bolezni, starosti ali smrtni rani vsako bitje izgubi življenje in je pahnjeno v prvo smrt.

Krščena duša v *Starem kraljestvu* spominja na telo, ki ga pusti na drugi strani. Ima človeško obliko in obdrži vse spomine. Po prvem vstopu v Smrt se duša sreča z ledeno mrzlo reko, ki sega le do kolen, vendar ima zelo močan tok, ki nepripravljeno osebo hitro potegne s seboj v globine in v pravo oziroma drugo smrt. Vsa pot do Devetega kroga je polna sivin in megle, ki ovira vid. V Preddverju smrti prežijo skrite nevarnosti. V njem je polno pasti, tam pa se prav tako skrivajo Mrtvi,¹⁷ ki iščejo pot nazaj v življenje. Konec Prvega kroga so dveri, ki so kot zid iz megle in skozi katere pot vodi globlje, v Drugi krog. Podobno kot za Prvega je tudi za ta krog značilen močan tok, vendar je napolnjen z meglo in številnimi ponori tik pod površjem vode. Ob uspešnem prečkanju tega kroga na drugem koncu čakajo Tretje dveri, najbolj zahrbtne od vseh. Vrata so ogromen vrtinec, ki v premeru meri več kot sto metrov, vendar ga je mogoče zlahka spregledati, saj je zelo tih in postane opazen šele, ko je prepozno. Tretje dveri in Četrty krog delujeta v paru: vrtinec zmede duše, potem pa jih periodični visoki valovi Četrtega kroga hitro in učinkovito odplavijo do slapa naslednjih vrat. Peti krog je temen, voda sega do pasu in sprehod skozi ledeno vodo, ki tu dobiva novo moč, obiskovalcu tiho a vztrajno jemlje voljo – tako lahko bi se bilo prepustiti toku. Prav tako pa ima voda moč preobrazbe. Vsakemu obiskovalcu, ki se predolgo obira, se duša, ki je do tu imela enako obliko, kot v življenju, preoblikuje, a nikoli na bolje. Prav tako ima tudi vpliv na duše že

¹⁵ Uporabljala bom izraz za vrata kot ga uporabi v prevodu prve knjige Urša Vogrin, predvsem zaradi doslednosti. Prav tako si bom od prevajalke izposodila izraz »krog«, kot prevod za *precinct*, ki označuje različne dele Smrti.

¹⁶ *First and second death*.

¹⁷ Poimenovanje za duše, ki ne želijo druge smrti in se oklepajo življenja, večinoma zle narave. Pogosto so Mrtvi priklicani nazaj v življenje s pomočjo nekromantov.

umrlih, kajti nobena duša, ki prečka to obrobje, ob morebitni vrnitvi v svet živih ne spominja več na karkoli živega. Poleg tega ta krog ni nevaren zgolj zaradi temne moči, ki ga prežema, ampak tudi zaradi Nižjih in Višjih Mrtvih, ki v zasedi čakajo na nič hudega slutečega nekromanta, da stopi na pot skozi krog, ki jo nato sami uporabijo za vrnitev v življenje (Nix, *Abhorsen* 302–310). Pete dveri so slap, ki teče v nasprotno smer, od tal navzgor, kakor da bi v smrti tudi gravitacija počasi izgubljala svojo moč. Šesti krog je kot bazen z nizko vodo, vendar poln Mrtvih, ki si zelo želijo Življenja. Prav tako so nevarne tudi Šeste dveri, ki so ogromen ponor, ki se naključno odpira in zapira na koncu kroga in s seboj odnese vse v bližini (323–329).

Zadnje tri dveri označujejo globlji del Smrti, od koder je vrnitev tudi za najmočnejše mrtve skoraj nemogoča. Za Sedmimi dverimi se okolje močno spremeni in poleg ledene vode je tu še ogenj. Sedme dveri so ognjen zid, za katerimi se odpre Osmi krog s plavajočimi otočki ognja in ognjenim dežjem. Osme dveri so potem samo še zid teme, ki se grozljivo razteza med ognjenimi zublji in vase povleče še tisto malo svetlobe, ki jo oddaja ogenj. Za njimi se odpre Deveti krog, ki je šok za čute. Obiskovalca nenadoma objame bleščeča svetloba, pri čemer gladina reke sega le do gležnjev in je prijetno topla. Občutek utesnjenosti izgine, svetloba se razteza, do koder seže oko, in obiskovalec ima prvič čas in možnost, da se ozre naokrog. Nad njim se dviga veličastno nočno nebo z obilico zvezd, posutih tako na gosto, da se zdijo kot oblaki. To so Devete, zadnje dveri, ki vodijo v drugo smrt. Ko obiskovalec upre pogled v zvezde, ga te pokličejo k sebi kot nežen klic nazaj domov (339–343).

6.5.3 Smrt

Tu se bralec sreča s precej romantičnim pogledom na smrt. Prek različnih verstev je skoraj vsak človek slej ko prej seznanjen s podobo nebes, pekla, vic, pravičnega življenja, kazni za grehe. Vendar Nix to v trilogiji gladko zavrne. Ob pogledu na zvezde Devetih dveri obiskovalca prevzame »neizmeren občutek miru in počitka« (Nix, *Abhorsen* 343), ki ga začuti tudi Lirael, a se lahko upre klicu zvezd, saj čas njene smrti še ni napočil. Nasprotno velja za Hedga, nekromanta, ki mu skoraj uspe pripeljati svet do popolnega uničenja. Ko prispe skozi Osme dveri poln »notranjega ognja« (350), ki ponazarja njegovo jezo, bolečino in sovraštvo, je pripravljen pokončati Lirael, da bi udejanjil uničenje, ki ga je načrtoval stoletja, vendar se ob padcu na tla ozre k zvezdam in v trenutku vse njegove bolečine izginejo (350). Ta ideja o popolnem očiščenju napak, bolečine in grehov v trenutku druge smrti, prinaša svežino v mladinsko literaturo in dokaj izviren pogled na tematiko posmrtnega življenja.

V trilogiji bralec prav tako nikjer ne naleti na grožnje, opozorila ali navodila, kako naj posameznik živi, saj je smrt za prebivalce onkraj zidu nekaj vsakdanjega, nekaj kar dobro poznajo in sprejemajo kot del življenja. Smrt je vsem dobro poznana kot prostor, zato strahu pred samim umiranjem ni. V *Starem kraljestvu* se trupel ne pokopava, temveč se jih zažiga, in sicer z navadnim ognjem ali z magijo, saj se vsi zavedajo, da je ločnica med življenjem in smrtjo zelo tanka, za njo pa zli umrli vztrajno pričakujejo sveža trupla, ki bi se jih lahko polastili. Poleg tega lahko spreten nekromant vdahne truplu svojo voljo in s tem ustvari bitje, ki nima lastne volje, a zvesto služi gospodarju do uničenja. Z glavami lahko nekromanti ustvarijo bitja, ki sicer imajo nekaj svoje volje, vendar so še vedno senčni sužnji.

Zanimivo je tudi, da imajo duše mir le, če je telo, ki so ga zapustile zažgano oziroma v celoti uničeno. Ob srečanju z obglavljenimi trupli Sabriel pripomni, da je »tisto, kar jih je ubilo, [...] njihove glave odneslo, kar je bilo skoraj trdno zagotovilo, da se bodo njihovi duhovi vrnilo« (Nix, *Sabriel* 50). Duhovi, kot jih poznamo drugje v literaturi, v *Starem kraljestvu* ne obstajajo. Pojavljajo se prikazni, stkane iz magije Zaveze, ki nimajo duš, vendar izgledajo kot duhovi. Duše same se na svet živih ne vračajo. Kar se vrne ni duh, temveč zlo mrtvo bitje, ki si telo ustvari iz magije ali šote. Trpeče duše ostanejo znotraj meja smrti, kjer čakajo, da je telo uničeno, ali pa jih nekromant uporabi za svoje sužnje. Zaradi zbiranja duš, ki so umrle nasilne smrti, na eno točki v posmrtnju, se tančica med svetovoma živih in mrtvih stanjša in omogoča lažji prehod tako v Smrt kot iz nje.

7. Sklep

Garth Nix je pri ustvarjanju fikcijskega sveta v trilogiji *Staro kraljestvo* črpal iz že obstoječih verstev in njihovih idej, vendar je marsikaj preoblikoval. Največ podobnosti opažam v ustvarjanju videza posmrtnega sveta, saj ta zelo spominja na grško Podzemlje, ki je bogato z rekami in vodo. Voda ima v grškem svetu pomembno vlogo. Duše vodi k končni točki, je pa tudi moč, ki jih na poti preoblikuje, vse od Lete, ki prinaša pozabo, do ognjenih zubljev Piriflegetona. Tudi reka v *Starem kraljestvu* ima moč preoblikovanja, saj duše, ki v valovih ostanejo predolgo, pozabijo, kdo so, celo njihov videz se preoblikuje, s tem pa postanejo bolj prebivalci sveta onkraj, kot pa bitja, ki so nekoč stopala po svetu živih. Reka Piriflegeton se nedvomno pojavi tudi v zadnjih krogih in dverih Nixovega posmrtnega sveta, saj, kot sem omenila v prejšnjem poglavju, tu vlada ogenj tako v obliki plavajočih otokov, kot brezmejna stena.

Podobnost obstaja tudi v prehajanju med svetovoma, saj je pot možna tako v grštvu kot pri Nixu. Razlika je ta, da je pri Nixu posmrtni svet na drugi planjavi, ne pa fizično kraljestvo, saj mrtve osebe vanj prehajajo le z mislimi in dušo, nikoli s celotnim telesom, kot to stori recimo Orfej.

Vzporednice prav tako lahko povlečem s krščansko vero, saj si trilogija izposoja koncept krsta za zaščito duše, vendar sta si krsta sama močno različna. Pri Nixu krst ni mišljen kot očiščenje grehov, ampak zgolj kot popotnica za varno življenje, prav tako pa duši da obliko onkraj življenja in ji s tem prepreči takojšen prehod rek Devetih dveri. To lahko vidimo že na začetku knjige *Sabriel*, kjer Sabriel takoj po rojstvu preneha dihati, vendar ji oče s takojšnjim krstom reši življenje, saj njena duša čaka na drugi strani tančice, od kjer jo lahko varno prenese nazaj (11–13). Podobna stvar se zgodi tudi čisto na koncu trilogije, kjer Psička krsti Nicholasa, potem pa njegovo dušo, prav tako, kot to stori Abhorsen v prvi knjigi, prinese nazaj do tančice, kjer ta zdrzne nazaj v njegovo telo (393–394). Lahko rečemo, da je v obeh primerih krst namenjen reševanju duše, v krščanstvu pred večnim trpljenjem, pri Nixu pa pred takojšnjo drugo smrtjo.

Zanimiva je nedvomno tudi vzporednica z grškim, zgodnje katoliškim in zgodnje judovskim pogledom na posmrtni svet, saj so vse duše po smrti romale v isti prostor in niso bile ločene glede na dejanja v času svojega življenja, vse dokler ni postala ustaljena norma kazni za grešne duše. Ti trije zgodnji svetovi bi lahko Nixu brez dvoma dali idejo za posmrtni svet, ki čaka duše v *Starem kraljestvu*, saj tu ni kazni za grehe. Vse duše gredo po isti reki in skozi iste dveri, na koncu pa vse vase sprejme varno naročje Devetih dveri, kjer ni bolečine in trpljenja. To nedvomno spominja na krščansko idejo nebes, v katerih ni več »žalovanja, vpitja in bolečine« (Raz 21:4). To je zelo podobno občutkom, ki jih doživlja Hedge ob pogledu na poslednje dveri.

Vseeno pa poudarjam, da tu prihaja do velike razlike, in sicer v tem, da vsa verstva na koncu delajo razliko med tistimi, ki grešijo, in tistimi, ki ne. Vsi na koncu umrejo, njihove duše potujejo na različne dele podzemlja ali onostranstva, kjer plačujejo za napake in bolečine, ki so jih povzročile v času življenja, pa naj je bilo to zavestno ali ne. Tu Nix potegne črto in svoj svet odmakne od sveta verstev, s katerimi sem primerjala njegovo delo. Njegov posmrtni svet je svet miru, kjer ni razlik glede na status ali dejanja; na koncu se vse duše dvignejo v nebo, kjer ostanejo. Prav tako je razlika tudi v tem, da ta svet ne pozna reinkarnacije ali vstajenja, saj ko je telo mrtvo, duša odide – svojo nalogo je opravila in lahko leže k počitku. Lahko bi si rekli da je prava, druga smrt, v *Starem kraljestvu* v bistvu nič, saj po njej ni več ničesar, vendar kljub temu nihče ne ostane sam, kar ponuja uteho še tako prestrašenemu posamezniku.

Rada bi se vrnila k Epikurjevemu stavku, da »smrt torej za nas nikakor ni najstrašnejše zlo, saj tedaj, ko smo, smrti ni, in ko nastopi, nas ni več« (citirano po Reale, 203). To se mi zdi zelo pomemben stavek za vse, ki se pretirano ukvarjajo z ugotavljanjem, kaj bo, ko umremo, in pozabijo živeti. Razumljivo je, da nas je strah izginotja in pozabe in, da se je težko sprijazniti z izgubo ljubljene osebe, vendar brezmejno ugotavljanje kaj bo po smrti, na koncu pogosto prinese le še večjo bolečino. Prek branja literature, s katero sem si pomagala pri tem diplomskem delu, sem ugotovila, da čeprav se človeštvo že tisočletja ukvarja z enakimi vprašanji in strahovi, še vedno nismo našli odgovora, ki bi ponudil uteho, ki jo iščemo. Zato se mi zdi posmrtni svet, in predvsem druga smrt v trilogiji *Staro kraljestvo* tako zanimiva. Ta trilogija ponuja zelo pozitiven pogled na smrt, ki si jo tako radi predstavljamo kot nekaj izredno negativnega, morbidnega in žalostnega ali pa jo poskušamo popolnoma izbrisati iz svojih pogovorov. Konec koncev je naša domišljija tista, ki se nikoli ne ustavi in vedno znova zahaja tja, kamor nas je v mislih najbolj strah potovati ter nam ponuja tisoče možnosti, kaj bo, ko nas več ne bo. Diplomsko delo bi rada zaključila z mislijo Terryja Pratchetta, ki je sam žal že ugotovil, kakšen je svet onkraj, a nam je zapustil čudovit stavek, ki pravi: »Ljudje so izredno dobri pri izmišljanju peklov, nekateri pa jih okupirajo že v času življenja« (Carpe Jugulum, 251).

8. Bibliografija

- American-Israeli Cooperative Enterprise. »Olam Ha-Ba.« Jewish Virtual Library. 2011–2018. Splet 20. 7. 2018.
- Bernstein, Alan E. *The Formation of Hell: Death and Retribution in the Ancient and Early Christian Worlds*. London: UCL Press Limited, 1993.
- Buxton, Richard. *The Complete World of Greek Mythology*. London: Thames & Hudson, 2004.
- Finney, Mark T. *Resurrection, Hell and the Afterlife: Body and Soul in Antiquity, Judaism and Early Christianity*. New York: Taylor & Francis, 2016.
- Garland, Robert. *The Greek Way of Death*. London: Duckworth, 1985.
- Gillman, Neil. *Sacred Fragments: Recovering Theology for the Modern Jew*. Skokie: Varda Books, 2001.
- Gire, J. »How Death Imitates Life: Cultural Influences on Conceptions of Death and Dying«. Online Readings in Psychology and Culture 6.3 (2014). Splet 11. 2. 2018
- Homer. *Iliada*. Prev. Anton Sovre. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.
- . *Odiseja*. Prev. Kajetan Gantar. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992.
- Janez Pavel II. *Splošna avdienca*. Vatikan. 21. 06. 1999. Splet. 21. 7. 2018.
- Katoliška cerkev. *Catechism of the Catholic Church*. 2nd ed. Vatican: Libreria Editrice Vaticana, 2012.
- Mills, Alice. »Forms of Death in Philip Pullman's His Dark Materials, Ursula Le Guin's Earthsea, and Garth Nix's Old Kingdom Novels.« *Literature & Aesthetics*, 19.2 (2009). Splet 11. 5. 2018
- Nix, Garth. *Abhorsen*. Prev. Urša Vogrinc. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995.
- . *Lirael*. London: Harper Collins, 2014.
- . *Sabriel*. London: Harper Collins, 2014.
- Ovid. *The Metamorphoses*. Prev. Henry Thomas Riley. Urbana, Illinois: Project Gutenberg, 2008.
- Pisa, Nick. »The Pope ends state of limbo after 800 years.« *The Telegraph*. 2007. Splet. 21. 7. 2018.
- Platon. *Izbrani dialogi in odlomki*. Prev. Gorazd Kocijančič. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002.
- Platon. *Poslednji dnevi Sokrata*. Prev. Anton Sovre. Ljubljana: Slovenska matica, 1988.
- Platon. *Zbrana Dela III*. Prev. Gorazd Kocijančič. Ljubljana: KUD Logos 2009.
- Reale, Giovanni. *Zgodovina antične filozofije 3*. Prev. Matej Leskovar. Ljubljana: Studia humanitatis, 2002.
- Sveto pismo*. Slovenski standardni prevod. Ljubljana: Slovenska svetopisemska družba, 1996.

Alja Mohorčič. 2018. Smrt in posmrtnje v trilogiji Gartha Nixa Staro kraljestvo na ozadju grštva, judovstva in krščanstva. Diplomsko delo.

Swedenborg, Emanuel. *Heaven and Its Wonders and Hell*. West Chester: Swedenborg Foundation, 2009.

Alja Mohorčič. 2018. Smrt in posmrtnje v trilogiji Gartha Nixa Staro kraljestvo na ozadju grštva, judovstva in krščanstva. Diplomsko delo.

Izjava o avtorstvu

Spodaj podpisana Alja Mohorčič izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Datum: 13. 09. 2018

Podpis kandidata / kandidatke: _____

Izjava kandidata / kandidatke

Spodaj podpisana Alja Mohorčič izjavljam, da je besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in

dovoljujem / ne dovoljujem

objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum: 13. 09. 2018

Podpis kandidata / kandidatke: _____